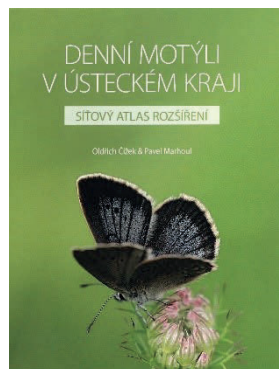

Recenze

Denní motýli v Ústeckém kraji

Čížek O., Marhoul P. [eds.] (2019): Denní motýli v Ústeckém kraji. Síťový atlas rozšíření. – Ústecký kraj, Ústí nad Labem. 404 pp. ISBN: 978-80-88140-23-8 (vázáno).

Denní motýli (Rhopalocera) jsou nejprobádanější a jistě také nejatraktivnější skupinou hmyzu, o které je celosvětově k dispozici nejvíce informací. Jsou v přírodě snadno zjištělní a řada druhů se dá určit poměrně snadno přímo v terénu. S ohledem na jejich způsob života je možno s dostatečnými zkušenostmi poměrně přesně odhadnout i počet jedinců na konkrétní lokalitě, a tak se denní motýli stali hmyzem využitelným jako indikátory původnosti a zachovalosti přírodního prostředí. O této skutečnosti autoři této zdařilé publikace informují v úvodní části, kde vysvětlují, proč je v ní zařazena také skupina motýlů čeledi vřetenuškovití (Zygaenidae). Tématem publikace jsou totiž motýli s denní aktivitou, zkráceně denní motýli. Ti patří podle nejnovější nomenklatury do čeledi otakárkovití (Papilionidae), běláskovití (Pieridae), modráskovití (Lycaenidae), babočkovití (Nymphalidae) a soumračníkovití (Hesperiidae).

Autorský kolektiv je poměrně rozsáhlý. Na textech se podíleli celkem 4 autoři (O. Čížek, P. Marhoul, T. Kadlec a P. Vrba), fotografie pocházejí od 21 autorů (D. Breiter, O. Čížek, P. Gergely, Z. Havelda, M. Hendrychová, L. Hružová, M. Jagelka, T. Jor, V. Kopecký, P. Marhoul, P. Moravec, P. Mückstein, R. Plačková, J. Preclík, D. Ričl, J. Spružina, J. Švarc, M. Vojtišek, W. Wagner, I. Wenischová a M. Zlatník). Mapy rozšíření, grafy a další obrazový materiál dodal O. Čížek, T. Jor, O. Kaláb a P. Marhoul. Autoři fotografií jsou dohledatelní podle přehledu na str. 4. Naopak z podoby textu není jasné, zda všechny statě jsou dílem autorského kolektivu, či zda je tomu jinak. Na souboru dat a vzniku textů se podílely další desítky amatérů i profesionálů.

V kapitole „Řešená oblast“ je stručně popsána oblast, které je publikace věnována. Ústecký kraj má plochu 5335 km². Autoři rozdělili zájmové území do několika celků s rozdílnými geologickými, klimatickými a biologickými charakteristikami, jsou to od severu k jihu: Šluknovský výběžek, České Švýcarsko, Lužické hory, Děčínsko, Krušné hory, Podkrušnohorské pánev, České středohoří (dále děleno na podcelky severní – Verneřické, střední – Milešovské a Lounské), Ralská pahorkatina, Litoměřicko-Štětsko, dolní Ohře, Žatecko, Džbán, východní okraj Doupovských hor a Podbořansko.

Další kapitola „Data a jejich zpracování“ popisuje metody, kterých bylo použito při sběru informací k síťovému mapování. Obrovský objem prací kolektivu autorů a dalších pracovníků zapojených do projektu se soustředil na databázi Mapování motýlů ČR spravovanou Entomologickým ústavem Biologického centra Akademie věd České republiky a Nálezovou databází ochrany přírody (NDOP) spravovanou Agenturou ochrany přírody a krajiny České republiky, dále na údaje z historických muzejních a soukromých sbírek a na publikované údaje v odborných člancích a monografiích. Údaje byly v co možná největší míře revidovány a upřesňovány.

Pokud to bylo možné, byly všechny údaje o nálezu druhů umístěny do mapy síťového mapování. Čtvrců síťové mapy (rozměr čtverce cca 11,1 × 12,0 km), včetně ležících i jen částečně na území Ústeckého kraje, je 65. Údaje o výskytu motýlů jsou členěny do čtyř období: (i) do roku 1950, (ii) z let 1951 – 1980, (iii) z let 1981 – 2007, (iv) z let 2008 – 2017 (2018). Údaje z posledního období obsahují i informaci o početnosti záznamů vyjádřenou barevně na zvláštní síťové mapě. Celkem bylo vyhodnoceno a zaznamenáno 80 214 záznamů.

V kapitole „Denní motýli v Ústeckém kraji“ jsou představeny všechny druhy denních motýlů, resp. motýlů s denní aktivitou, které žijí či v minulosti žily na území Ústeckého kraje. Druhy jsou řazeny v rámci čeledí abecedně podle českých názvů, stejně tak jsou řazeny čeledi. Pro názvosloví je použita publikace: Laštůvka Z. & Liška J. (2011): Komentovaný seznam motýlů České republiky. Annotated checklist of moths and butterflies of the Czech Republic (Insecta: Lepidoptera). – Biocont Laboratory, Brno, 148 pp., s některými výjimkami respektujícími poslední změny v názvosloví (konkrétně *Leptidea juvernica* Williams, 1946 zde, versus *Leptidea reali* Reissinger, 1990 v citovaném pramenu). U každého druhu je uvedena mapa současného rozšíření. Ve zvláštní tabulce na str. 31 jsou vyjmenovány druhy ohrožené (O), kriticky ohrožené (KO), nezvěstné (N) a vyhynulé (V) v rámci Ústeckého kraje. U těchto regionálně ohrožených druhů jsou uvedeny přímo v síťové mapě žlutým černě orámovaným bodem konkrétní, blíže nepojmenované lokality. Zvláštní odstavce jsou věnovány rozšíření druhu v rámci Ústeckého kraje, rozšíření druhu v rámci České republiky, ohrožení v rámci Ústeckého kraje s uvedením důvodů ohrožení, biotopové vazbě, živné rostlině larev, vývoji larev, chování dospělců. Jsou uvedeny grafy výškového rozšíření druhů v Ústeckém kraji.

V publikaci jsou na vhodných místech umístěny šedě zvýrazněné boxy s doplňujícími informacemi. Práce obsahuje velké množství ilustrativních šikmých leteckých snímků, mapek a zdařilých makrofotografií motýlů a jejich vývojových stadií. Každý druh je doplněn siluetou druhu s uvedením skutečné velikosti motýla v mm. Tamtéž je uveden také anglický a německý název druhu, poznámka o habituálně podobných druzích, u druhů nezvěstných a vyhynulých je zde tento fakt uveden nápadným písmem.

V kapitole „Vyhodnocení“ je udáván počet 120 recentně v Ústeckém kraji zaznamenaných druhů motýlů s denní aktivitou. Je uveden graf zastoupení druhů jednotlivých čeledí, mapky s uvedením počtu druhů a záznamů v jednotlivých čtvercích síťového mapování. Z nich vyplývá, že druhově nejbohatší jsou celky Českého středohoří a širší okolí Labe a Ohře. Současně jde o celky, které jsou pro svou atraktivitu nejvíce probádané, a je z nich k dispozici největší počet záznamů. Je uvedena tabulka všech zjištěných druhů s informacemi o ohroženosti a počtu mapových čtverců, v nichž byly zaznamenány, o změnách v počtu mapových čtverců ve srovnání recentního stavu se starším obdobím. Je uvedeno několik grafů hodnotících statisticky počty a rozšíření druhů v Ústeckém kraji.

Autoři konstatují, že v Ústeckém kraji vymřelo 22 druhů dříve evidovaných denních motýlů (box na str. 335). Uvádějí druhy, které byly dříve pro posuzované území uváděny mylně – modrásek obecný (*Polyommatus idas*) a okáč rudopásný (*Erebia euryale*). Srovnávají zastoupení druhů Červeného seznamu v Ústeckém kraji a v České republice. Autoři vytvořili na základě objemného balíku dat Regionální červený seznam (Seznam ohrožených druhů pro Ústecký kraj), který představuje praktický výstup pro ochrannářskou práci v oboru péče o biotopy ohrožených druhů denních motýlů z bezesporu velmi obsáhlé, časově, mentálně a fyzicky náročné práce. Přitom se rozhodli použít jen dvě kategorie ohroženosti, a to druh kriticky ohrožený (KO) a druh ohrožený (O), zbývající druhy nejsou recentně ohrožené. Celkem 19 druhů tak bylo zařazeno do kategorie KO, 14 druhů do kategorie O. Oprávněnost takového přístupu a správnost zařazení do těchto kategorií může být předmětem dalších odborných diskusí. Důvodem pro tyto diskuse jsou i autory uváděné skutečnosti, jako např. intenzita mapovací aktivity nebo problematika správné determinace některých sporných druhů. Autoři jako rozhodující údaj pro zařazení do zmíněných kategorií ohroženosti využívají informaci o recentním počtu obsazených mapových čtverců, a to ve srovnání s minulým stavem. Jako autor vlastní metodiky hodnocení ohroženosti druhů motýlů musím poznamenat, že je třeba dobře odlišit pojmy „druh vzácný“ a „druh ohrožený“. Obecně k pojům: druh vzácný nemusí být vždy druhem ohroženým, je prostě druhem vzácným, např. z důvodu úzké vazby na specifický typ stanoviště, potravní vazby na vzácnou rostlinu, případně zvláštním typem životního cyklu, který vede k domněnce, že jde o druh vzácný (to platí především pro mnohým druhům ze skupiny tzv. drobných motýlů). Ovšem pokud vzácný druh žije na specifickém typu stanoviště, které je ohroženo a žije monofágně na vzácném

druhu rostliny, který je ohrožen, pak lze druh skutečně považovat za vzácný a současně ohrožený. Zde je pak na místě přijmout účinná ochranná opatření zajišťující trvalou existenci stanoviště a živné rostliny, teprve přeneseně pak motýlího či jiného hmyzího či jiného živočišného druhu.

Autoři dále prezentují mapky s vyjádřením distribuce jimi klasifikovaných ohrožených a kriticky ohrožených druhů a distribuce druhů s odlišnou biotopovou vazbou – hygrolilních, tyrfofilních, ubikvistů, mezofilních a xerothermofilních. Hodnotí míru ohroženosti druhů s různou biotopovou vazbou. Hodnotí příčiny změn v zastoupení druhů a hlavní příčinu správně sledávají ve změnách ve využívání krajiny – scelování pozemků, upouštění od málo efektivních způsobů využívání pozemků, používání moderní techniky umožňující obdělání obrovských ploch v krátkém čase, odvodňování pozemků, regulace vodních toků, zalesňování méně produktivních ploch, změny v lesním hospodaření – monokultury, stejnověké porosty, absence lesních světlin. V Ústeckém kraji hraje významnou roli zánik mnoha přírodních ploch v důsledky povrchové těžby hnědého uhlí. Na druhou stranu je správný předpoklad, že mnohé plochy výšepokulí a odkališť elektráren po základní rekultivaci skýtají obrovský potenciál pro velmi nadějný sukcesní proces, který vytvoří atraktivní prostředí pro celou řadu stanovištně náročných druhů rostlin a bezobratlých. Je však třeba si tento fakt včas uvědomit a zabránit tomu, aby tyto nedávno vytvořené nové povrchy nepadly v plen novým developerům a nebyly znovu znehodnoceny výstavbou fotovoltaických elektráren, velkoskladů, průmyslových zón, překladišť, umělých vodních ploch nákladně zásobených nedostatkovou vodou atd. Autoři správně zdůrazňují negativní roli, kterou hraje v posledních letech zemědělský dotační program, z něhož jsou hrazeny náklady na obhospodařování např. lučních a stepních porostů. Avšak tento program byl zásadně špatně pochopen a příjemci dotací je opakovaně zneužíván: s cílem obdržet maximální finanční obnos je jediným zájmem příjemce dotace posekat či jinak ošetřit co největší plochu co nejrychleji a co nejdokonaleji, protože v opačném případě bude dotace nižší a hrozí sankce za nedokonale odvedenou práci. Ochrana přírody postavená na hlavu.

V kapitole „Významné lokality pro denní motýly v Ústeckém kraji“ autoři přibližují celkem 30 nejpozoruhodnějších dílčích lokalit, v tabulce pak uvádějí zastoupení motýlích druhů v nich. Dále následují detailnější popis lokality, stupeň ochrany území, počet zaregistrovaných druhů, z toho druhů Červeného seznamu (Hejda R., Farkač J. & Chobot K. [eds.] (2017): Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Bezobratlí /Red List of threatened species of the Czech Republic. Invertebrates/. – Příroda, Praha, 36: 1–612.), chráněných druhů dle Vyhlášky č. 395/1992 Sb. a druhů zde prezentovaného Regionálního červeného seznamu. Graficky je znázorněno zastoupení druhů dle stanovištní vazby. V kapitole jsou použity velmi reprezentativní šikmé letecké snímky maloplošných chráněných území (škoda jen, že nejsou datovány).

Práci doplňuje obsáhlý přehled použité literatury rozdělený na obecné kapitoly a druhové kapitoly a soupis internetových odkazů. Dále je uveden slovníček základních pojmů, použitých zkratk a rejstřík latinských a českých názvů.

Publikace je velmi zdařilým dílem prozrazujícím odbornou zdatnost a zapálení celého autorského kolektivu i všech dalších spolupracujících osob. Vhodně navazuje, aktualizuje a doplňuje dílo autorského kolektivu Beneš J., Konvička M., Dvořák J., Fric Z., Havelda Z., Pavlíčko A., Vrabec V. & Weidenhoffer Z. (2002): Motýli České republiky: Rozšíření a ochrana I., II. (Butterflies of the Czech Republic: Distribution and Conservation I., II.). – SOM, Praha, 857 str., které je pojato celorepublikově a je zaměřeno na ochranu druhů denních motýlů s návrhem vhodného managementu. Podobně dobře doplňuje a aktualizuje a upřesňuje publikaci autorského kolektivu Macek J., Laštůvka Z., Beneš J. & Traxler L. (2015): Motýli a housenky střední Evropy IV. Denní motýli, Academia, Praha, 539 pp., která je pojata střeoevropsky bez potřebných detailů pro hodnocení stavu fauny denních motýlů v podmínkách České republiky.

Při pečlivém prostudování celé práce lze objevit některé nedostatky. Jedná se především o jistou neúplnost dat u některých druhů, které se bylo možné vyvarovat oslovením dalších kolegů, kteří se v Ústeckém kraji více či méně věnují faunistice denních motýlů, a excerptci dalších prací v jinak

dosti obsáhlém seznamu literatury. Autoři např. nevzali v potaz údaje z mnou publikované práce Vávra J. (2010): Motýlí fauna Vysoké Lípy u Jetřichovic a okolí v CHKO Labské pískovce (II.) – Fauna Bohemiae septentrionalis, 35, Suppl. 6: 64–168. Ve čtverci 5152 zde uvádím např. druh *Papilio machaon*, druh *Iphiclides podalirius* jsem zaznamenal v loňském roce přímo ve Vysoké Lípě (zatím nepublikováno). Doplnit by bylo možné také údaje z dalších prací (např. z publikací ve Sborníku Oblastního muzea v Mostě 25/2003: 3–32, 2003 a 29–30/2007–2008: 91–115, 2008), při takovém rozsahu zpracovaných dat se takovými přehlednutími dá počítat. Věcných nedostatků minimum, uveďme např., že na str. 244 je u obrázku mylně uvedeno „Vajíčko na listu prvosenky“, jde však pravděpodobně o nějaký druh sasanky či pryskyřníku. Z bibliografického hlediska je nepraktické, že není zřetelně uveden rok vydání; najdeme jej až v tiráži na konci knihy s údaji o tiskárně a dalšími technickými a vydavatelskými údaji. To jsou však spíše výtky k drobnostem, které zásadně nesnižují hodnotu recenzované práce.

Celá práce působí velmi uceleným dojmem a je zpracována velmi pečlivě. Je pojata sice regionálně, avšak mohla by se stát pobídkou pro zpracování obdobných publikací i v ostatních regionech České republiky. Alarmující údaje o vymírajících druzích denních motýlů by se měly stát silným signálem pro orgány ochrany přírody na všech úrovních, aby urychleně přijaly opatření vedoucí k přijetí skutečně účinných a efektivních metod ochrany cenných částí přírody, ve které žijeme a kterou bychom měly v perfektním stavu předat i příštím generacím.

Jiří Vávra